

dovodi se u vezu sa uticajem barokne religiozne skulpture što bi joj, kao i narodne slovenačke božićne jaslje, moglo da posluži i kao estetski uzor. Međutim, njena pastelna i nežna boja, prevučena tankim slojem prozirnog laka, nezavisna je od ovih uzora. Motivom je više orijentisana na spoljni svet, nego na religioznu tematiku koju, inače, daje u okviru tradicionalno utvrđene sheme.

Živeći potpuno sama i povučena u nekadašnjem starom mlinu, Frančiška Petelinšek je 1962. godine počela da radi u drvetu predstave ljudskih figura. I, kao što je Feješ slikajući fantastičnu arhitekturu proputovao najveće gradove sveta i doživeo ih a da ih uopšte nije video, tako i Frančiška Petelinšek stvara sebi neobičan svet. Ovaj zamišljeni svet, koji je samo u povodu vezan za stvarni, njen je intimni svet. Ličnosti koje svakodnevno susrećemo — putnik, ciganka, opatica, crnkinja, ridokosa, autostoperka — pretvaraju se u svet nestvarnih ličnosti. I tako pobude za stvaranjem jednog svog sveta, sveta koji se rađa u imaginaciji, prenete u drvo, postaju njena stvarnost čija se opsesija nastavlja.

## Subotica

### Drugi trijenale keramike

Zoran Markuš

Već po drugi put Subotica je domaćin jugoslovenskoj keramici i grupi umetnika-keramičara iz inostranstva. Jedinствена, specijalizovana manifestacija, bez sumnje arbitrar kad je u pitanju naše stvaralaštvo, ali i izložba koja ima ambicije, tendencije i, rekao bih, realni potencijal da prevaziđe domaće okvire, uđe u šire tokove savremene keramike uopšte i postane mesto gde se ne samo odmeravaju vrednosti, već utvrđuje orijentacija i daje podsticaj.

To što je Subotica domaćin nije slučajno. Industrijska i umetnička keramika imaju ovde tradiciju — u praktičnoj primeni i proizvodnji. I sam Trijenale se priređuje u zgradi, malom remek delu secesije, nastalom u naglašenoj sintezi keramike i opeke, čiji je graditelj Ferenc A. Raichle Bernhausen sledio poruku svog učitelja arh. Lechnera: "...nemamo dovoljno kamena, nemamo mramor, oskudevamo u drvetu, ali imamo bezgranično more blata, poslušne gline u koju je naš narod zapisivao damare svog srca. To je naš materijal..." Ali, momenat tradicije bio bi još uvek relativan i sekundaran da ga ne upotpunjuje živa stvarnost, živ doprinos više od 120 umetnika, koliko ih danas dela na teritoriji naše zemlje. Pre samo četvrt veka broj je bio desetostruko manji. Samo na bazi tog kvantiteta mogla je da se izgradi ova likovna smotra i tako se u ovom slučaju srećno spaja tradicija sa ritmom umetničkog progresa.

Za razliku od sličnih dvogodišnjih ili trogodišnjih likovnih smotri, subotička izložba keramike nema unapred utvrđenu fizionomiju. Naime, njen koncept se utvrđuje za svaku konkretnu manifestaciju i nalazim da je to pozitivno opredelenje. Pored umetnika, članova Saveza i odgovarajućih republičkih i pokrajinskih udruženja i društava, koji izlažu po pozivu i čija se dela žiriraju, drugi, komplementarni deo izložbe nastaje kao rezultat konkretne koncepcije. Mogućnosti su, dakle, šire, pristup fleksibilniji i treba očekivati nove i drukčije rezultate.

Dok je Prvi trijenale bio sastavljen iz tri dela: umetničke keramike, narodne keramike i grnčarstva i etnografskih eksponata iz jugoslovenskih muzeja i privatnih zbirki, dotle je ovog puta domaće stvaralaštvo prošireno iskustvima koja pružaju dve domaće keramičke kolonije, u Malom Idošu i Resenu i dva međunarodna simpozijuma, jedan u susednoj Mađarskoj, u Šiklošu, centru mađarske keramike, drugi nešto mlađi u Arandelovcu. Na taj način je proširen ne samo krug izlagača i dela, nego i vrednost iskustava posebno onih poteklih sa simpozijuma, koje pored konačnih vrednosti često sadrže slobodu i draži traženja i eksperimentisanja — dva elementa prisutna u savremenoj estetici.

Posebnu pažnju privlači odabrana selekcija eksponata sa Internacionalnog simpozijuma keramike iz Šikloša, inače stalnog fonda Muzeja Janus Panonius u Pečuju. S jedne strane, ona pruža

Ona, verovatno, nikad ne portretiše jednu određenu osobu i ne zanima je insistiranje na fizičkoj sličnosti i izrazu pojedinaca. Individualna svojstva svojih figura ona stvara prema svom sopstvenom nahođenju. U želji da izrazi pojedine pobude i određena uopštena ljudska svojstva, shodno svojim nazorima, iskazuje na momente sopstveno mišljenje. Ono što karakteriše njene figure, pored uopštenosti, je ekspresija i upečatljiv izraz. Pored plastičnih, ovde postiže kolorističkim efektima, ne stvarajući pre-naglašene deformacije ili grimase.

Frančiška Petelinšek obrađuje drvo poštujući i koristeći njegov oblik, shodno uostalom, shvaatnju naivnog vajara.

Kako po svojoj temi, tako i po načinu obrade, Frančiška Petelinšek predstavlja sasvim izuzetnu pojavu u savremenom jugoslovenskom naivnom vajarstvu. Živeći gotovo potpuno izolovana od ostalih naivnih umetnika Jugoslavije, ona je stvorila svoj način izraza koji se potpuno odvajava od drugih. Svet njenih imaginarnih figura sasvim je po strani od naturalističko-ekspresivnog stvaranja podravske vajara ili fantastično-simbolične skulpture Srbije.

domaćem gledaocu uvid u stvaralaštvo umetnika — keramičara iz susedne zemlje (22 autora), a učešćem jednog broja stranih umetnika, širi pogled, makar i najletimičniji, na svet keramike uopšte (izlažu iz SSSR-a 4 umetnika, Austrije 1, Čehoslovačke 3, Turske 1, Poljske 2, Norveške 1, Rumunije 1, Švedske 1, Francuske 1, Italije 1, Demokratske Republike Nemačke 2 i Finske 2).

Na Drugom trijenalu izloženo je ukupno 322 eksponata — 111 domaćih i 211 stranih autora. Najveći deo, prirodno, obuhvataju radovi jugoslovenskih umetnika. Oni su zastupljeni kroz individualna učešća, ali i preko radova obuhvaćenih celinama koje obrazuju keramičke kolonije i simpozijumi. Bez rezerve, reklo bi se, da predstavlja najsvestraniju smotru savremenih jugoslovenske keramike. Tom zaključku u određenoj meri doprinosi i izuzetna kolekcija otkupljenih iz fonda Muzeja primenjene umetnosti u Beogradu. Tako su obuhvaćeni, gledajući vertikalno, svi oblici i vidovi stvaralaštva: savremena dela, inovacije i eksperimentisanja i letimičan istorijski osvrt na neposredno nasleđe. Učešćem umetnika iz svih kulturnih centara i regiona daje izložbi, s druge strane, horizontalnu integralnost.

Šta hoće danas keramika — umetnost stara kao i povest čovečanstva? Treba podsetiti na njen odnos sa drugim umetnostima, jer se crteži, kao najdublja zona u strukturi likovnog poimanja sveta rađao sa njom, a kroz milenijume ona najčešće nije izneveravala svoja osnovna svojstva: upotrebnost funkciju i umetnički karakter. Pitanje i treba šire postaviti, jer uprkos individualnih razlika koje nastaju kao rezultat specifičnih tradicija, podneblja, socioloških ali i ideoloških — političkih faktora, univerzalnost umetničkih ideja i poruka je mnogo jače naglašena da govoreći o problemima pojedinačnog i regionalnog, mi u stvari mislimo na probleme uopšte. U tom pogledu subotička je izložba, kao uostalom svaka velika likovna smotra, indikativna.

Savremena keramika — bar kako je vidimo na Trijenalu — kreće se u širokom dijapazonu savremene likovne izražajnosti: od stilizovanog antropomorfizma i inspiracija vegetabilnim elementima, u prodorima u zoni podsvesnog, traženja specifičnih rezultata u estetski enformela, čistih formi i abstrakcija, sve do poslednjih talasanja izazvanih najnovijim avanturama duha, nazovimo ih neokonstruktivizam, op-art ili kinetička umetnost. Poslednjeg ima, doduše, najmanje, a pada u oči i donekle iznenađuje da nova figuracija sa svojim specifičnim verizmom bar ovde nema pristalica. Prisutne su takođe inspiracije rustičnim, folklornim elementima, reminescencije na „krajputaše" i srednjovekovne stećke.

Materijal je najčešće tradicionalan, ali se ističe težnja da se kroz specifičnu tehnologiju postupka dođe do novih izražajnih

vrednosti i one nametnu kao krajnji rezultat i cilj. Dotle se još uvek nalazimo u okvirima keramike i likovnih elemenata vezanih za ovu disciplinu. No, ta granica je prećena kod jednog broja autora i prirodno je da to mora da provocira pažnju posmatrača. Manje mislim na dela kod kojih se otišlo u probleme vajarstva, ali još uvek ostalo u okvirima materije keramike; više na ostvarenja gde je dematerializacija keramičkog izraza očigledna i u kojima se sa vidljivim artizmom podražavaju neki rezultati moderne skulpture, enformela na primer. Zanimljivo je da je ova poslednja tendencija više zastupljena kod inostranih izlagača, a samo po izuzetku kod domaćih.

Šta reći o ovim delima?

Ako keramika treba da podražava liveno gvožđe, gus i široku skalu slučajnosti, koja nastaje u tehnološki tretiranju drugog materijala, onda je ona možda suvišna?!

To bi bila jedna strana medalje, deo odgovora na postavljeno pitanje i dileme. Ali svedoci smo u našim danima kretanja koja brišu ili pomiču granice između pojedinih disciplina. Slikarstvo je već izašlo iz štafelaja, a savremeni objekti nastaju na sintezi slikarskih i vajarskih iskustava. To svakako ne znači da je svako traženje nalaženje i da svaki eksperiment mora dovesti do cilja. Umetnost poznaje strampucice, kao što je mnogim „strampucama“ istorija kasnije dala agreman. Uostalom, izložbe savremenih dela ne donose sudove. Njihov je cilj da uoče novine i stave ih u svoje fokuse i to je učinio Drugi trijenale keramike u Subotici, sa punim opravdanjem.

Opšti prikaz Drugog trijenala bio bi nepotpun bez kraćeg osvrt na značaj kolonija i simpozijuma, čija dela ispunjavaju jedan deo izložbenog prostora. U ne baš uvek idealnim odnosima koji vladaju na relaciji delo i kupac ili umetnik i društvo, ove institucije ili središta udruženog rada imale su i imaju uloge pravih mecenata. Kolonija u Malom Idošu je osnovana 1959. i najstarija je u Jugoslaviji. Privukla je ne samo jedan broj profesionalnih keramičara, već i izvesne slikare, arhitekta i vajare koji se sa uspehom ogledaju u keramici. Otuda je razumljiva raznolikost ideja i koncepcija, tehnike i postupaka. Ta umetnička tolerantnost predstavlja podlogu izražajnom bogatstvu i kroz rezultate kolonije u Malom Idošu prelamaju se složene tendencije u savremenom keramičkom izrazu.

Kolonija u Resenu je skorog datuma. Neguje ili nastoji da neguje bogate tradicije narodnog grnčarstva s kojim ovo područje Jugoslavije — uprkos industrijskoj epohi — još uvek dovoljno raspolaze. Uloga umetnika najčešće se svodi na nužne intervencije koje doprinose da tradicija ne bude anahronizam, već eho

prošlosti u tokovima savremenosti. Da li je ovde reč o „školi“? Vreme je i suviše kratko da se o tome može govoriti, ali dublja i duža orijentacija u tom pravcu mogla bi dovesti do rezultata iniciranih pitanjem.

Međunarodni festival keramike „Svet keramike“, koji je ove godine osnovan u Arandelovcu u okviru Smotre jugoslovenske umetnosti „Mermer i zvuci“ ima mnogo šire i ambicioznije planove. Nastao je delom kao podsticaj Prvog trijenala keramike. Trebalo bi da obuhvati pored međunarodnog simpozijuma keramike, „keramopoeziju“, keramoplastiku, „keramokarikaturu“, narodno grnčarstvo i dr., jednom reči da bude pravi arbitar za ovu umetničku disciplinu na domaćem, a delom i međunarodnom planu. Festival je dobro lociran u okviru umetničke smotre sa ugledom i tradicijom a raison d'être daje joj snažna industrija šamota. U njenom sklopu nalazi se školski centar za kvalifikovane radnike keramičare i tako bi se sretno spajalo umetničko iskustvo sa mogućnostima industrijske multiplikacije i primene. Za realizaciju jednog tako široko postavljenog programa potrebno je vreme, ali i određene kadrovske i organizacione pretpostavke. No, nadamo se da će festival iz godine u godinu sve uspešnije rešavati brojna pitanja vezana za njegove programe i akcije. Izbor sa ovogodišnjeg festivala keramike pokazuje visoku profesionalnost, sigurnost, vladanje materijalom i materijom i specifične rezultate koji se javljaju na podlozi istraživačkog rada. Između Prvog i Drugog trijenala proteklo je šest godina. Hoćemo da verujemo da će se ovaj interval ubuduće svesti na prave okvire: period od tri godine. U međuvremenu treba očekivati novu generaciju domaćih umetnika, a ritam s kojim se menjaju pogledi i iskustva u našim danima, opravdava mišljenje da ćemo se na budućem trijenalu suočiti sa novim i drukčijim sadržajem. To još više opravdava njegovu umetničku, kulturnu i društvenu potrebu. Ove godine poziv je upućen međunarodnom simpozijumu jedne susedne zemlje. Idući put isti prostor zauzeće slična selekcija iz drugog područja sveta ili izbor radova grupe umetnika iz više zemalja. Tako Trijenale keramike, budući u osnovu smotra dostignuća jugoslovenskih umetnika, istovremeno se integriše u tokove savremene keramike u svetu.

Drugi trijenale keramike su organizovali Likovni susret Subotice i Muzej primenjene umetnosti u Beogradu, u saradnji sa Savezom udruženja likovnih umetnika primenjenih umetnosti i dizajnera Jugoslavije, Međunarodnim festivalom keramike „Svet keramike“ u Arandelovcu, Internacionalnim simpozijumom keramike u Siklošu i keramičkim kolonijama u Malom Idošu i Resenu.

## Zaječar

### Grupa 72

Vera Ristić

„Grupa 72“ likovnih i primenjenih umetnika koji žive i rade u Zaječaru poznata je po nizu samostalnih izložbi pripadnika grupe i po znatnom broju kolektivnih izlaganja. U trenutku i formalnog obrazovanja grupe, 1972 godine, ona je okupila deset umetnika različitih generacija, likovnog obrazovanja i umetničkih tendencija. Upravo te osobine kao i individualne likovne vrednosti svakog pojedinog umetnika donele su im veoma široku publiku koja sa simpatijama prati njihov rad. Publikacija koju je 1972. godine izdao Narodni muzej u Zaječaru i novinska ustanova „Timok“ predstavlja deset zaječarskih umetnika manje više iscrpnim biografijama i po jednom veoma dobrom reprodukcijom radova svakog od njih.

Izložbom pod nazivom „Timočka krajina u delima likovnih i primenjenih umetnika“ koja je održana od 5—21. IX 1974. u sali Narodnog muzeja u Zaječaru grupa je obogatila likovni život grada i time što je proširila listu izlagača. Tako je ovom prilikom svoje slike, grafike, skulpturu, mozaike, fotografike, crteže i plakat izložilo devetnaest umetnika sa trideset i četiri rada. Među izlagačima ima i nekoliko amatera, među kojima su neki, kao Konstantin Čubkov, pasionirani hroničar svoga grada i tri stu-

denta Fakulteta likovnih umetnosti. Za kompoziciju izložbe i njenu opštu umetničku vrednost, srećna je okolnost što su ovi mladi ljudi Svetlanu Milutinović, Jovana Prvolovića i Miljana Tihovevića tako različiti u likovnom izrazu i stilskoj opredeljenosti tako da je njihovo učešće doprinos izložbi.

Ko na izložbi traži direktnu inspiraciju Timočke krajine naći će je samo na malom broju radova, u prvom redu pejzažima među kojima se ističu „Dunav“ Irene Rot-Portnoj, motivi sa Timoka Tihomira Ničića i pejzaži Radovana Šustera. Krećući se u okviru osnovne teme izložbe zanimljivo rešenje dala je Miroslava Bogosavljević naročito na platnu „Narodni tribun Adam Bogosavljević“ gde je savremene umetničke tendencije spojila sa istorijskom inspiracijom. U novijoj prošlosti ovog kraja našla je inspiraciju i Ljubinka Savić Grasi na reljefu „Sećanje na Rtanjske rudare“. Poznavaoći dosadašnjeg stvaranja Aleksandra Portnoja zažalio se svakako što je ovaj zapaženi dizajner ovom prilikom izložio fotografike a ne svoje lepe oblike u staklu, mada i izložbeni radovi dostojno predstavljaju svoga autora i doprinose svojom tehnikom raznolikosti izložbe.

Veoma ugledno mesto na izložbi zauzimaju Branislav Dinić,